HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

UDK: 821.111.09-3+82.09

ARTISTIC METHODS OF ANALYSING FEMALE CHARACTER PSYCHOLOGY IN TONI MORRISON'S WORKS

Kuliyeva Dilshoda Alijon qizi

NamDU, Amaliy xorijiy tillar kafedrasi mudiri, PhD

E-mail: kulievadilshoda98@gmail.com

Abdurahmonova Madinabonu Abdumalik qizi

Namangan davlat universiteti magistranti

E-mail: madinabonu0076@gmail.com

Abstract: This article provides a systematic and comprehensive examination of the artistic methods employed to illuminate the psychology of female characters in the works of Nobel Prize laureate Toni Morrison. Drawing on novels such as Beloved, The Bluest Eye, Sula, and others, the study investigates Morrison's use of interior monologue, stream-of-consciousness technique, mythological symbolism, polyphonic narrative, and trauma poetics. The article demonstrates how Morrison portrays the social oppression, racial discrimination, and personal identity crises of African American women with remarkable psychological depth and narrative complexity.

Keywords: Toni Morrison, female character, psychological analysis, stream of consciousness, polyphonic narrative, racial identity, mythological symbolism, trauma poetics, interior monologue.

TONI MORRISON ASARLARIDA AYOL QAHRAMON PSIXOLOGIYASINI TAHLIL QILISHNING BADIIY METODLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada Nobel mukofoti laureati Toni Morrisonning romanlari asosida ayol qahramonlar ruhiy olamini badiiy jihatdan ochib berishning asosiy metodlari keng va tizimli tarzda o'rganiladi. "Sevilgan" (Beloved), "Eng ko'k ko'z" (The Bluest Eye), "Sula" va boshqa asarlar tahlili orqali ichki monolog, ong oqimi texnikasi, mifologik ramziylik, polifonik narrativ hamda travma poetikasi kabi badiiy vositalar yoritiladi. Morrison ijodida qora tanli ayollarning ijtimoiy ezilishi, irqiy diskriminatsiya va shaxsiy o'z-o'zini anglash muammolari psixologik jihatdan qanchalik chuqur va ko'p qatlamli ifodalangani ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Toni Morrison, ayol qahramon, psixologik tahlil, ong oqimi, polifonik narrativ, irqiy identifikatsiya, mifologik ramziylik, travma poetikasi, ichki monolog.

KIRISH

XX asr Amerika adabiyotining yirik namoyandalaridan biri hisoblangan Toni Morrison (1931–2019) o'zining betakror badiiy uslubi, falsafiy teranligi va psixologik chuqurligi bilan jahon adabiyotida munosib o'rin egallaydi. 1993-yilda Nobel adabiyot mukofotiga sazovor bo'lgan bu ulkan ijodkor asarlarida Afro-Amerika ayollarining ijtimoiy-psixologik ahvoli, irqiy kamsitish va gender muammolari bosh mavzu sifatida namoyon bo'ladi. Uning romanlari badiiy asarlar sifatida nafaqat o'qiladi, balki Amerika tarixidagi qora tanli ayollar turmushining hujjatli-badiiy aksi sifatida ham tadqiq etiladi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Morrison ijodiga ilmiy yondashuv adabiyotshunoslik bilan cheklanib qolmaydi — u gender tadqiqotlari, psixologiya va madaniyatshunoslik sohalari nuqtai nazaridan ham o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Uning qahramonlari — Sethe, Pekola, Sula, Jadine — oddiy adabiy obrazlar emas, balki murakkab ichki dunyoga ega, o'z zamonasining og'ir yumushini ko'targan, ziddiyatli kechinmalar girdobida yugurib yashagan haqiqiy shaxslardir. Maqolada aynan shu qahramonlarni hayotga tatitishda Morrison qo'llagan badiiy usullar tizimli ravishda tahlilga tortiladi.

1. ICHKI MONOLOG VA ONG OQIMI TEXNIKASI

Morrison ayol qahramonlarning ichki kechinmalarini ochib berishda ichki monolog va ong oqimi (stream of consciousness) texnikasidan alohida mahorat bilan foydalanadi. Bu usul Jeyms Joys va Virjiniya Vulf asos solgan an'anani davom ettirib, Afro-Amerika tarixiy va madaniy kontekstiga organik tarzda singdirilgan.[1]

"Sevilgan" (Beloved, 1987) romanida Sethe qahramonining ong oqimi o'tmish bilan hozirning o'zaro chirmashganligi sifatida tasvirlanadi. Morrison bu texnika vositasida qul ayolning ruhiy jarohati — o'z farzandini o'ldirish majburiyati va bundan kelib chiqadigan psixologik buzilishlarni — o'ta ta'sirchan usulda ifodalaydi. Roman 124-uy tavsifi bilan boshlanadi[2] — bu makon ham qahramonning ichki psixologik holatini ramziy tarzda mujassamlashtiradi.

"Eng ko'k ko'z" (The Bluest Eye, 1970) romanida Pekola Breedlovning nutqi va kechinmalari orqali uning parchalanib borayotgan ongi butun dramatizmi bilan ko'z o'ngimizga keladi. Qora tanli qizaloqning ko'k ko'z va oq go'zallik me'yorlariga intilishi uning ruhiy tanazzulining bosh sababchisiga aylanadi. Muallif bu usul orqali jamiyat yuklagan estetik qoliplarning ayol psixologiyasiga qanchalik hal qiluvchi ta'sir ko'rsatishini fosh etadi.

2. MIFOLOGIK RAMZIYLIK VA ARXETIPAL OBRAZLAR

Mifologik ramziylik va Jung arxetiplari Morrison badiiy tizimining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Afrika an'anaviy mifologiyasi, xristian timsollari va Amerika folklori sintezi muallif uslubining o'zagini belgilaydi.

"Sevilgan" romanidagi Beloved qiyofasi birgina o'ldirilgan go'dakning ruhi emas — u qullik davrida yerga ko'milgan, tarixdan o'chirilgan barcha qora tanli ayollarning jamlanma timsoli, kollektiv xotirasining gavdalanishidir. Olima Barbara Christianning ta'biricha, Morrison mifdan shunchaki bezak sifatida emas, balki tarixiy haqiqatni teranroq ifodalash vositasi sifatida foydalanadi.[3]

"Sula" (1973) romanida esa Sula va Nel obrazlari yaxshilik–yomonlik, ijtimoiy muvofiqlik–individualizm kabi arxetipal qarama-qarshiliklarni o'zida mujassamlashtiradi. Turmushga chiqqan,

---

[1] Woolf, V. Mrs Dalloway. London: Hogarth Press, 1925; Joyce, J. Ulysses. Paris: Shakespeare and Company, 1922. Bu asarlar ong oqimi texnikasining klassik namunasidir. Morrison ushbu an'anani Afro-Amerika kontekstiga moslashtirdi.

[2] Morrison, T. Beloved. New York: Alfred A. Knopf, 1987. P. 3. Roman quyidagi so'zlar bilan boshlanadi: "124 was spiteful. Full of a baby's venom" — bu ibora romanning bosh leitmotivini belgilaydi.

[3] Christian, B. Black Feminist Criticism: Perspectives on Black Women Writers. New York: Pergamon Press, 1985. P. 48.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

bolalari uchun yashaydigan Nelning hayot tarzi bilan har qanday qoidani rad etuvchi, erkin ruhli Sulaning taqqoslanishi Morrison feminin identifikatsiya masalasini yangi burchakdan ochib beradi.

3. POLIFONIK NARRATIV VA KO'P OVOZLILIK

Mixail Baxtin ishlab chiqqan polifonik roman nazariyasiga ko'ra, bunday asarda bir nechta teng huquqli, mustaqil ovoz va ong mavjud bo'lib, ularning biri ikkinchisini inkor qilmaydi.[4] Morrison bu konsepsiyani ayollar psixologiyasini ko'p qirrali ochib berishda mohirona qo'llaydi.

"Jazz" (1992) romanida rivoyatchi ovozi shahar bilan bir jondek qo'shilib ketadi — u nafaqat voqealarni hikoya qiladi, balki Harlem renessansi davrining ritmini, hissini va nafasini yetkazib beradi. Ko'p ovozli hikoyat tuzilmasi orqali qora tanli ayollarning turli-tuman hayot yo'llari psixologik jihatdan rang-barang va to'la-to'kis ifodasini topadi.

"Solomonning qo'shig'i" (Song of Solomon, 1977) romanida Pilate Dead obrazi polifonik tuzilmaning markaziy o'qini tashkil etadi. An'anaviy gender rollaridan tashqarida yashayotgan, o'z shaxsiyatini o'zi belgilaydigan bu ayol boshqa barcha qahramonlarning ruhiy-psixologik manzarasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi va ularni o'ziga nisbatan qayta baholashga majbur etadi.

4. TRAVMA VA XOTIRA: PSIXOANALITIK YONDASHUV

Morrison asarlarida travmaning badiiy ifodalanishi zamonaviy psixoanalitik nazariya bilan uzviy bog'liq. Keti Karut va Shoshana Felmanlarning tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, travma hech qachon bevosita so'zlana olmaydi — u ramzlar, takrorlanuvchi holatlar va tushlar qiyofasida namoyon bo'ladi.[5]

"Sevilgan" romanidagi Sethe o'tmishni unutishga tirishadi, biroq o'tmish uni qo'yib yubormasdi. Morrison bu holatni "rememory" (qayta-xotira) tushunchasi orqali ifodalaydi: bu shunchaki eslash emas, balki o'tgan voqealarning gavjum va jismoniy tarzda qayta qaytib kelishidir. Bu metodologik jihatdan zamonaviy psixologiyada muhokamai keng tarqalgan "tanada joylashgan travma" (embodied trauma) tushunchasi bilan to'liq mos keladi.

"Sevgi" (Love, 2003) romanida esa bir necha avlod ayollarining bitta erkakning taqdiri bilan bog'liqligi tasvirlanadi. Bu birikmali hikoyat orqali irqiy ekspluatatsiyaning generatsiyadan-generatsiyaga o'tuvchi kollektiv travmasi teran ifodalanadi. Morrison travmani yakka shaxs darajasidan ko'tarib, uni tarixiy-madaniy jarayon sifatida ko'rsatadi.

5. IRQIY IDENTIFIKATSIYA VA GENDER MUNOSABATLARINING KESISHMASI

[4]Baxtin, M.M. Problemy poetiki Dostoevskogo. Moskva: Sovetskiy pisatel, 1963. S. 7–10. Polifonik roman nazariyasiga ko'ra, asarda bir nechta teng huquqli va mustaqil ovozlar mavjud bo'lib, ular muallif ifodasidan ustun turadi.

[5]Caruth, C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. P. 4; Felman, S. & Laub, D. Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History. New York: Routledge, 1992.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Morrison irqiy va gender identifikatsiyasini bir-biridan ajratib bo'lmas birliqda tasvirlaydi. Kimberle Krenshoning interseksionallik (kesishma) nazariyasi Morrison badiiy metodologiyasida amaliy jihatdan o'z aksini topadi.[6]

"Eng ko'k ko'z" romanida Pekola uch tomonlama zulmga — irqiy, gender va sinf — bir vaqtda duchor bo'ladi. Morrison bu qahramonni oq jamiyatning go'zallik andazalarini o'zlashtirishga muvaffaq bo'la olmagan qora tanli qizning fojiali portreti sifatida tasvirlaydi. Cholly Breedlov obrazi esa irqiy zulmning Afro-Amerika oilasi ichidagi zanjirsimon davomini, erkak qohramonning o'zi ham qurbon ekanligini ko'rsatadi.

"Tar Baby" (1981) romanida Jadine va Son o'rtasidagi munosabat orqali diasporadagi qora tanli ayolning madaniy mansubiyati va afrikalik ildizlaridan uzilib qolish muammosi ko'tariladi. G'arb ta'limi olgan, Yevropa madaniyatiga singib ketgan Jadine qiyofasida o'z-o'zligini yo'qotgan va qayta topishga intilgan ayolning ichki fojiali ixtilofini ko'ramiz.

6. MUALLIF OVOZI VA METANARRATIF ELEMENT

Morrison asarlarida muallif ovozi o'quvchiga bevosita murojaat qiladi — bu afro-amerikacha og'zaki hikoyachilik (storytelling) an'anasining yozma adabiyotga ko'chirilishidir. Olim Genri Lui Geyts kichik bu usulni "signifying" deb ataydi: afro-amerikacha og'zaki madaniyatning yozma matnlar ichida jonlanishidir.[7]

"Sevilgan" romanida muallif bir necha joyda o'quvchi bilan bevosita muloqotga kirishadi — bu ham ramziy, ham metanarratif usuldir. Morrison qullik tarixi haqida gapirish va sukunat o'rtasidagi dialektikani shunday ko'rsatadiki, o'quvchi voqealarning passiv kuzatuvchisi emas, balki uning to'la ma'suliyatli ishtirokchisiga aylanadi. Bu yondashuv adabiy matndan ijtimoiy xotirani qayta tiklash vositasiga ko'chishni anglatadi.

XULOSA

Toni Morrison asarlarida ayol qahramon psixologiyasini ifodalashning bir necha o'ziga xos badiiy metodlar majmuasini aniqlash mumkin: ichki monolog va ong oqimi texnikasi, mifologik ramziylik va arxetipal obrazlar, polifonik narrativ tuzilmasi, travma poetikasi, irqiy-gender identifikatsiyasining kesishmasini ko'rsatish hamda muallif ovozining metanarratif qo'llanishi.

Bu metodlar birgalikda Afro-Amerika ayolining murakkab psixologik olamini — ijtimoiy ezilish, irqiy travma, shaxsiy erkinlikka intilish va madaniy o'z-o'zini anglashni — jahon adabiyotida misli ko'rilmagan teranlik bilan ifodalashga imkon beradi. Morrison adabiy metodlarining betakror jihati shundaki, u shaxsiy va siyosiyni, yakka va jamiyat ongini, o'tmish va hozirni yagona narrativ makonda bir-biriga singdirib yuboradi.

---

[6]Crenshaw, K. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics // University of Chicago Legal Forum. 1989. Vol. 1989. P. 139.

[7]Gates, H.L. Jr. The Signifying Monkey: A Theory of African American Literary Criticism. New York: Oxford University Press, 1988. P. xix.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Shu yo'l bilan Morrison o'z qahramonini nafaqat adabiy obraz, balki tarix, xotira va qarshilik timsoli sifatida tasvirlaydi. Uning ijodini o'rganish hozirgi adabiyotshunoslik, gender tadqiqotlari va madaniy psixologiya sohalari uchun muhim nazariy va metodologik manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Morrison, T. The Bluest Eye. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970.
2. Morrison, T. Sula. New York: Alfred A. Knopf, 1973.
3. Morrison, T. Song of Solomon. New York: Alfred A. Knopf, 1977.
4. Morrison, T. Tar Baby. New York: Alfred A. Knopf, 1981.
5. Morrison, T. Beloved. New York: Alfred A. Knopf, 1987.
6. Morrison, T. Jazz. New York: Alfred A. Knopf, 1992.
7. Morrison, T. Love. New York: Alfred A. Knopf, 2003.
8. Baxtin, M.M. Problemy poetiki Dostoevskogo. Moskva: Sovetskiy pisatel, 1963.
9. Bloom, H. (Ed.). Toni Morrison. Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2005.
10. Caruth, C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.
11. Christian, B. Black Feminist Criticism: Perspectives on Black Women Writers. New York: Pergamon Press, 1985.
12. Crenshaw, K. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics // University of Chicago Legal Forum. 1989. Vol. 1989. P. 139–167.
13. Felman, S., & Laub, D. Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History. New York: Routledge, 1992.
14. Gates, H.L. Jr. The Signifying Monkey: A Theory of African American Literary Criticism. New York: Oxford University Press, 1988.
15. Mbalia, D.D. Toni Morrison's Developing Class Consciousness. Selinsgrove: Susquehanna University Press, 1991.
16. O'Reilly, A. Toni Morrison and Motherhood: A Politics of the Heart. Albany: State University of New York Press, 2004.
17. Samuels, W.D., & Hudson-Weems, C. Toni Morrison. Boston: Twayne Publishers, 1990.
18. Taylor-Guthrie, D. (Ed.). Conversations with Toni Morrison. Jackson: University Press of Mississippi, 1994.
19. Wall, C.A. Worrying the Line: Black Women Writers, Lineage, and Literary Tradition. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2005.
20. Woolf, V. Mrs Dalloway. London: Hogarth Press, 1925.